

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

К.е.н. Матвійчук Н.М.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Інтеграція економіки України до світової економічної системи загострює питання зовнішньоекономічної безпеки, без гарантування якої країна не може бути повноправним учасником світогосподарських зв'язків, посісти належне місце в міжнародному поділі праці та мати належну систему захисту й протидії глобальним викликам її економічній безпеці зокрема та національній безпеці взагалі.

Зовнішньоекономічна безпека – це такий стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для сталого економічного зростання [3].

Під зовнішньоекономічною безпекою країни розуміють також інвестиційно-привабливий стан економіки країни, яка здатна генерувати конкурентоспроможну продукцію, забезпечуючи при цьому збалансованість зовнішньої торгівлі та стійкість фінансової системи країни в глобальній системі.

Зовнішньоекономічну безпеку багато науковців розглядають з точки зору зовнішньої торгівлі, однак зовнішньоекономічна безпека включає в себе не лише експортну та імпорتنу, але й валютну, інвестиційну та боргову безпеки.

Для визначення рівня зовнішньоекономічної безпеки України використовується система основних показників, серед яких найважливішими є: коефіцієнт покриття імпорту експортом, відношення обсягу експорту до ВВП (експортна залежність), відношення обсягу імпорту до ВВП (імпортна залежність), відношення зовнішнього боргу до ВВП, відношення зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг, відкритість економіки, товарна структура експорту та імпорту (частка в експорті та імпорті сировини і продукції з низьким ступенем переробки, частка в експорті та імпорті інноваційної продукції), географічна структура експорту та імпорту та ін [3; 1, с. 151].

Як видно з табл. 1, всі основні показники зовнішньоекономічної безпеки перебувають у критичному стані, або наближаються до нього. Так, на протязі багатьох останніх років для України характерним є негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу, що постійно зростає. Це в свою чергу, зумовлює зниження коефіцієнта покриття імпорту експортом. Починаючи з 2005 р. аналізований показник є критичним для економіки (0,86 у 2012 р.).

**Динаміка індикаторів зовнішньоекономічної безпеки України
[4, с. 394]**

Показники	Роки			Порогове значення	
	2010	2011	2012	Передкризовий стан	Критичний стан
Коефіцієнт покриття експортом імпорту	0,86	0,81	0,86	Менше 1; більше 1,2	Менше 0,9; більше 1,3
Експортна залежність, % до ВВП	50,8	54,4	50,9	більше 40	більше 50
Імпортна залежність, % до ВВП	53,7	60,6	59,3	більше 40	більше 50
Обсяг прямих іноземних інвестицій до ВВП, %	4,2	4,2	3,8	менше 7	менше 5
Питома вага провідної країни-партнера в загальному обсязі зовнішньої торгівлі, %	31,6	35	25,6	більше 25	більше 30
Валовий зовнішній борг, % до ВВП	86,0	76,4	76,6	більше 70	більше 80

За даними Державної служби статистики України, за 2012 р. Україна експортувала товарів на 68,8 млрд дол. США та імпортувала на суму 84,6 млрд дол. США. Таким чином, за підсумками 2012 р. сформувалося негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу у розмірі 15,8 млрд дол. США, що на 1,6 млрд дол. США більше аналогічного показника 2011 р.

Відкритість економіки визначають як відношення зовнішньоторговельного обороту до ВВП країни. За коефіцієнтом відкритості економіка України все ще залишається високо відкритою. Насамперед, це обумовлено нерозвиненістю внутрішнього ринку. За 2011-2012 рр. цей індикатор був досить високим – відповідно 113,7 % і 110,2 %, що свідчить про погіршення зовнішньоекономічної безпеки, адже найбільше його значення спостерігалось в 2004 р. (119,6 %), а протягом 2005-2010 рр. воно коливалось від 94,4 % до 104,4 % [4, с. 394].

І експортна залежність української економіки, і її імпортна залежність також не мають тенденції до зниження і свідчать про критичний стан зовнішньоекономічної безпеки.

Критично небезпечним є й обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України (3,8 % до ВВП в 2012 р. при мінімальному, безпечному для економіки значенні 7 %). Важливим з точки зору економічної безпеки є дослідження прямих іноземних інвестицій в Україну за видами економічної діяльності та основними країнами-інвесторами. Найбільший розмір інвестицій вкладено у фінансову діяльність і металургійне виробництво – більше 50%. Досить високу частку займають оптова торгівля, операції з нерухомим майном і

надання послуг підприємствам. Натомість незначним є розмір інвестицій в машинобудування, виробництво харчових продуктів, хімічну та нафтохімічну промисловість. Це пояснюється все ще високою ризиковістю України для іноземних інвесторів, які надають перевагу вкладати кошти в галузі зі швидкою оборотністю. Високотехнологічні галузі є непривабливими для інвестування, при цьому Україна залишається осторонь світового технологічного розвитку. Насторожуючим фактом є походження іноземного капіталу, левову частку якого займає Кіпр, значно випереджаючи при цьому Німеччину, Нідерланди, Росію.

Важливе значення для забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави має географічна та товарна структура експорту та імпорту. Найбільшу частку в структурі зовнішньої торгівлі України посідає Російська Федерація, питома вага якої у зовнішній торгівлі України впродовж всієї незалежної історії України була високою і коливалась в межах 25-35%. Це пояснюється наявністю тісних коопераційних зв'язків, які залишились після розпаду СРСР, орієнтованістю багатьох українських підприємств на російський ринок та енергетичною залежністю України.

В 2012 р. уперше за останні кілька років сталася істотна зміна структури українського експорту, а саме – зниження залежності від ринку Російської Федерації. Якщо в 2011 р. Росія займала близько 35 % у загальному об'ємі українського експорту, то за результатами 2012 р. ця залежність знизилася практично на 10 %. Однак і досі виникає занепокоєння високою енергетичною залежністю від Росії, що дозволяє їй впливати на внутрішню політику України.

Товарна структура експорту демонструє неконкурентоспроможність на зовнішньому ринку українських товарів. Основу українського експорту складають сировинні види продукції із низькою доданою вартістю, що позиціонує нашу державу як сировинний придаток розвинених країн світу. Конкурентні переваги українських товарів, як правило, полягають у низькій собівартості, яка досить часто досягається не за рахунок зменшення матеріало- та енергомісткості виробництва, а за рахунок низької вартості робочої сили, протекціоністської політики держави тощо. Частка сировини в товарному експорті України за останні десять років коливалась в межах 48-56%, що відповідає передкризовому та критичному рівню безпеки. Водночас частка в експорті інноваційної продукції була досить низькою. Найвищий рівень інноваційної продукції в експорті товарів спостерігався у 2005 р. і становив він 7,0% від загального обсягу експорту, тоді як безпечний рівень становить 15%. Тобто досягнення цільового значення передбачає зростання цього показника більш, ніж у двічі.

Як і в попередні періоди, у структурі імпорту України найбільшою є частка мінеральних продуктів (насамперед природного газу) та продукції з високим рівнем доданої вартості.

Однією з найбільших загроз зовнішньоекономічній безпеці держави є висока боргова залежність національної економіки та її постійне зростання. Висока динаміка росту зовнішнього боргу спостерігалась починаючи із 2003 р. і продовжується зараз. В період активного економічного зростання України збільшення боргу компенсувалось ростом економіки, і відношення валового зовнішнього боргу до ВВП країни коливалось в межах 46-56%. Вже з 2009 р., коли відбулось падіння ВВП на 15%, а зовнішній борг продовжив зростання, це співвідношення набуло загрозливого характеру. Наприклад, за 2012 р. такий показник становив 76,6 % [4, с. 394].

Насторожує швидка динаміка зростання державного боргу упродовж останніх років та залежність умов кредитування від кон'юнктури на зовнішніх фінансових ринках та домовленостей з МВФ.

Отже, низький рівень зовнішньоекономічної безпеки України є наслідком впливу багатьох загроз. Загрози у фінансовій сфері полягають у швидкому зростанні боргової залежності. Загрози в торговельній сфері: вразлива товарна структура (експорт кількох товарних груп: чорні метали та вироби з них, зернові культури і т.д.); географічна концентрація (велика залежність від експорту товарів і послуг з Російської Федерації), недостатня конкурентоспроможність вітчизняних виробників; залежність від імпорту енергоносіїв та окремих видів продукції; дискримінація України в торговельних відносинах. В інформаційній сфері загрозою є погіршення рейтингових оцінок стану економіки держави, в науково-дослідницькій – зменшення фінансування науково-технічних розробок [2, с. 45].

Для забезпечення зовнішньоекономічної безпеки України пріоритетними завданнями державної політики повинні стати:

- оптимальне поєднання державного протекціонізму з політикою вільної торгівлі;
- податкова підтримка вітчизняного товаровиробника;
- максимальне використання вигідного географічного положення України щодо транзиту через її територію іноземних вантажів та енергоносіїв;
- істотне поліпшення роботи митних органів з метою недопущення контрабанди з боку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
- припинення нелегального вивозу з України капіталу;
- активне залучення іноземних інвестицій;

- дипломатична та політична підтримка зовнішньоекономічної діяльності;
- створення економічної системи, сумісної із західноєвропейською, що сприятиме налагодженню ефективних зв'язків з розвиненими країнами;
- розвиток різних форм міжнародної економічної співпраці;
- забезпечення позитивного сальдо зовнішньоторговельного балансу;
- диверсифікація експорту та імпорту.

Література: 1. Аранчій В.І. Зовнішньоекономічна безпека України в контексті міжнародної інтеграції // В.І. Аранчій, І.В. Перетятко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – № 2. – С. 150-161. 2. Григорова-Беренда Л.І. Зовнішньоекономічна безпека: сутність та загрози / Л.І. Григорова-Беренда // Проблеми економіки. – 2010. – № 2. – С. 39-46. 3. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/publish/article?art_id=97980. 4. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – 576 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://president.gov.ua/docs/poslannia2013.pdf>.